

JEAN-PIERRE BOST și CLARY NAMIN, *Les Monnaies*, Collections du Musée archéologique départemental de Saint-Bertrand-de-Comminges 5, Saint-Bertrand-de-Comminges, 2002, 239 p.

Saint-Bertrand-de-Comminges este situat în sud-vestul Franței (departamentul Haute-Garonne), regiune renumită prin pitorescul peisajului, prin vechimea și originalitatea monumentelor arhitectonice și de artă, dar și prin menținerea unor străvechi tradiții de viață economică și socială. Continuitatea de locuire urbană poate fi urmărită până în Antichitatea Romană, când orașul era cunoscut sub numele de *Lugdunum – Comuennae*.

În anul 1920, sub egida dinamicei *Société Archéologique du Midi de la France*, au început săpăturile arheologice din „orașul de jos”, sub supravegherea lui Bertrand Sapène, cel care, de altfel, a

fondat și condus muzeul local până în 1968. Vasta cantitate de materiale obținute în urma acestor cercetări, ca și păstrarea lor ordonată au facilitat publicarea, începând din 1988, a nu mai puțin de patru tomuri (altarele votive, lămpile, ceramica fină, trofeul augustan), cărora li se adaugă acum cel dedicat monedelor.

Misiunea de studii și pregăti un volum cu materialul numismatic din colecția muzeului local a revenit reputaților specialiști J.-P. Bost și C. Namin. Primul este profesor de istorie antică la Centre Ausonius (Bordeaux) și a elaborat mai multe lucrări de referință privitoare la circulația monetară din Peninsula Iberică și

Franța, fără a putea lăsa deoparte substanțiala sa contribuție la punerea în circuitul științific a renumitului tezaur d'Eauze (1992). C. Namin, la rândul ei, deși venită mai recent în lumea trumismaticeii, s-a remarcat prin studiile despre circulația monetară din vechea Aquitanie. Din eforturile lor conjugate a rezultat un splendid volum, care impresionează nu numai prin calitatea tiparului și ilustrației, ci, mai ales, prin ordonare și concluzii pertinente.

Tomul este împărțit simplu, în trei părți esențiale: I. *Les données de la statistique*; II. *Le catalogue*; III. *Les données de l'archéologie*; acestora li se alătură o introducere, o încheiere, abrevierile și bibliografia. Însă în spatele titlurilor care acoperă cele trei părți principale ale cărții se ascunde ceva mai mult decât se enunță: este vorba de metodă! De aceea, înțreacă ultima parte ni se pare edificatoare în acest sens, vom începe, contrar uzanțelor, prin a reliefa concepția care stă la baza studiului, precum și instrumentele utilizate în cursul cercetării.

După cum se afirmă în această secțiune a tomului, după ce a fost prezentat ansamblul monetar s-a urmărit cunoașterea circulației monetare, ca și reconstituirea istoriei orașului antic și a monumentelor sale ("Nous voulons maintenant aborder deux domaines d'étude de difficulté inégale: celui de la géographie, c'est-à-dire l'étude de la dispersion des monnaies sur le site; et celui de la stratigraphie, c'est-à-dire l'étude des monnaies dans leur contexte archéologique." – p. 215).

Cei doi autori precizează încă de la început, că moneda nu indică altceva decât data sa de emisie, căci "le moment de son abandon, volontaire ou accidentel peut être très éloigné dans le temps de celle-ci" (p. 215). Totuși, documentul monetar oferă informații utile pentru a se putea determina, chiar aproximativ, fazele de ocupare ale unui sit. Limitele unei asemenea anchete, după cum au grijă să sublinieze cei doi numismați, derivă din exactitatea locației descoperirilor, dar și din observațiile privind lucrările antice sau moderne desfășurate în aria investigată.

Pornind de la aceste considerații teoretice s-a putut stabili că nucleul urban inițial, preaugustan, nu poate fi localizat. Cu totul alta este situația în ceea ce privește epoca iulio-claudică, care este bine ilustrată de vestigiile marilor sale ansambluri arhitectonice. Pe de altă parte, distribuția descoperirilor monetare indică cea mai intensă locuire în zona termelor. Tot monedele sunt cele care confirmă o dezvoltare a orașului, fără tulburări majore, până la sfârșitul secolului IV. Mai mult, chiar în atât de zburciugat secol III, documentul numismatic nu arată lacune în viața urbană. Concluziile care se pot obține din această analiză pot fi ilustrate cel mai bine prin două exemple: astfel, în plan monetar, castrul de la Tranquistan/Encraoustos începe cu doi sesterți de la Faustina II și Commodus, pe când orizontul arheologic poate fi atribuit doar Severilor; lacunele monetare semnalate după mijlocul secolului IV pentru forum și *macellum*/portic nu pot susține un abandon precoce,

deoarece bronzurile constantiniene, după cum se subliniază, au avut o lungă perioadă de utilizare.

După cum reiese, potrivit metodologiei folosită de oătre autori, principalul obiectiv al unei asemenea investigații constă în confruntarea permanentă a documentului numismatic cu datele furnizate de săpăturile arheologice: "Aujourd'hui, les trouvailles de sites forment une part de plus en plus importante des publications et on découvre que les problématiques se posent différemment ne serait-ce que parce que la qualité extérieure du matériel y très souvent médiocre. On y découvre surtout, plus que dans les trésors, que le propre des monnaies est la durée et que le temps – celui qu'elles mettent pour arriver en un lieu déterminé, et celui pendant lequel elles sont utilisées ou réutilisées – n'est pas seulement l'intervalle qui sépare deux émissions. C'est donc à l'archéologie que l'on est tenté de demander aujourd'hui de mesurer ce temps monétaires qui échappe au numismate" (p. 217 și 221). Lungul citat de mai sus este deosebit de util, în opinia mea, pentru înțelegerea mai clară a mecanismelor care au călăuzit cercetarea în cazul de față. Pe de altă parte, am redat *in extenso* spusele celor doi numismați francezi, întrucât, la rândul meu, în ultimii ani, mi-am îndreptat investigațiile în aceeași direcție, când am prelucrat materialul numismatic de la Brad, Poiana și Histria (cu V. Ursachi, în *ArhMold*, 15, 1992, p. 97–105; cu S. Teodor, în *ArhMold*, 16, 1993, p. 121–130; cu Gh. Poenaru Bordea, în *Civilisation grecque et cultures périphériques*, 2000, p. 303–319).

În continuare, încercând să exploateze integral informațiile numismatice, se fac numeroase observații importante, pe care nu mă pot reține de a nu le semnală măcar fugitiv: în această zonă a Galliei, în perioada Augustus – Tiberius predomină bronzurile iberice; gradul de uzură a monedelor nu poate fi folosit totdeauna ca un criteriu valid de datare, din cauze multiple, aici fiind vorba de aciditatea solului; reforma lui Nero nu a asanat complet circulația monetară, abia de la Traian ordonându-se circulația numerarului de argint; sfârșitul secolului II se remarcă prin persistența așilor și sesterților flavio-antoninieni, cu toate că nu lipsesc și alte elemente reziduale mai surprinzătoare, anterioare Flaviilor; și mijlocul secolului III atestă menținerea unui consistent contingent de monede vechi (antonine), punând în discuție obișnuită optică despre circulația monetară de după mijlocul acestui veac (în sprijinul acestei viziuni se aduce exemplul cimitirului de la Arcegnò, unde, de exemplu în același mormânt, nr. 59, s-au găsit monede eșalonate de la Vespasianus până la Alexander Séverus!); de asemenea, și în secolul IV, dar și după Theodosius s-au păstrat în circulație monede vechi (chiar flaviene); în sfârșit, se face și remarcă, că în cazul unor astfel de situri – cu o continuitate mare de locuire –, apariția unor complexe închise este destul de rară, ceea ce face ca doar prin folosirea unor "fourchettes" să se poată ajunge la o cronologie, dar și aceasta, cu multă aproximație; în schimb, informațiile stratigrafice sunt decisive, întrucât ele aduc mai multe precizări: lipsa unei locuiri organizate înainte de perioada augustană (monedele anterioare anilor 20–30 a. Chr. provin din nivelurile posterioare);

numarul augustan circulă până la sfârșitul secolului II; speciile multiple prezente în circulație la sfârșitul secolului IV indică minima importanță pe care o dau utilizatorii diferitelor devalorizări și demonetizări, monedele fiind apreciate după greutate și/sau modul; într-un sit, marile ritmuri ale circulației monetare nu pot fi recunoscute, deoarece intervin aranjamente particulare, care relevă existența, în primul rând, a unui fenomen local.

Așa cum am mai încercat anterior, voi lăsa chiar autorii să-și expună încheierile la care au ajuns: "L'archéologie intervient en complément nécessaire, parce que, précisément, il s'agit de monnaie de site. Certes, elle n'offre pas, on a pu s'en rendre compte, le secours miraculeux qui permet de tout comprendre, mais, là où la stratigraphie est sûre, elle complète le témoignage brut de la monnaie en permettant à l'observateur de mesurer le temps, et surtout le temps local. Nous voulons dire par là qu'elle met en valeur des phénomènes qui ne se manifestent pas forcément de la même manière ailleurs, ceux des circulation résiduelles . . . Ainsi l'archéologie aide à connaître ce qui, dans le contexte général de la circulation monétaire, appartient au contexte particulier d'un site donné" (p. 225).

Câteva cuvinte și despre celelalte secțiuni ale volumului, care pot aduce la lumină mai multe date despre materialul numismatic și medalitățile folosite pentru studierea acestuia. În prima parte (datele statistice)

sunt trecute în revistă, urmând o ordine cronologică, principalele etape ale circulației monetare identificate în acest sit (preaugustană; secolele II–III; secolul III; secolul IV). Sunt tratate detaliat toate aspectele relevante de monedele găsite (rarități, ateliere, imitații, monedele „tăiate”, contramărcile, anomalii ale circulației etc.), însă nu este locul să mă opresc asupra lor și las această plăcere celor interesați.

Voi încerca să atrag atenția și asupra catalogului, care, prin modul de organizare și de prezentare, precizările făcute sau calitatea ilustrațiilor constituie un frumos și folositor model. De exemplu, cum urmărește evoluția ponderală a denarului înainte și după reforma lui Nero, ca și menținerea în circulație a pieselor de calitate îndoielnică, poate observa că, dintre cele 499 de monede databile până în 68, doar 12 sunt de argint (denari); la rândul lor, printre aceștia predomină piesele *fourees* (7) și, mai mult, cei 12 denari au greutatea medie doar de 3,14 g!

Am fost încântat de această solidă lucrare și sper că va constitui un ghid util și pentru valorificarea cu acuratețe a monedelor descoperite în așezările antice din România. Confruntarea dintre datele furnizate de arheologie și cele derivate din analiza numismatică asigură un progres general al cercetării din domeniu.

VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA